

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346:348

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.314>**П. В. Бочков**

*кандидат юридичних наук, доктор теології,
професор кафедри теології та християнської комунікації
Міжрегіональної Академії управління персоналом
orcid.org/0000-0002-3218-6706*

ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ ЗА ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У статті досліджено актуальні питання, що виникають при державному контролі та нагляді за господарською діяльністю підприємств релігійних організацій. Можливість втручання держави в діяльність релігійних організацій завжди є болючим та небажаним для представників таких організацій, викликає підсилену увагу з боку правозахисників та міжнародної спільноти. Господарська діяльність підприємств релігійних організацій має знаходитися під постійним контролем та наглядом з боку держави як і господарська діяльність будь-якого учасника відносин у сфері господарювання оскільки релігійні організації мають право здійснювати велику кількість видів діяльності, що складає доволі суттєвий пласт суспільних відносин, який потребує певної уваги з боку держави. З урахуванням підвищеної чутливості членів релігійних організацій до окреслених питань контролю та нагляду політика держави в цій сфері повинна вибудовуватися таким чином, щоб з одного боку встановлювати недискримінаційні правила по відношенню до інших учасників відносин у сфері господарювання, які не є релігійними організаціями та здійснюють таку діяльність в тих самих галузях, а з іншого – дотримуватися конституційного припису відокремленості церкви і релігійних організацій від держави. Система державного нагляду та контролю становить собою доволі складний комплекс відносин між суб'єктами та об'єктами контролю у всіх сферах суспільного життя та галузях економіки. Наявна на сьогодні система такого нагляду та контролю потребує певного корегування, а також окремого корегування потребує законодавство, що забезпечує правові підстави функціонування релігійних організацій. Один із шляхів часткового вирішення наявної проблематики є оновлення законодавства в сфері регламентування діяльності підприємств релігійних організацій. Запропоновано та обґрунтовано внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». На сучасному соціально-економічному етапі розвитку суспільства ці завдання набувають особливої актуальності та необхідності дотримання певного балансу між публічними та приватними інтересами.

Ключові слова: господарська діяльність, релігійна організація, державний контроль, оновлення законодавства.

Bochkov P. V. ON THE ISSUE OF STATE CONTROL AND SUPERVISION OF ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS

The article examines current issues that arise in state control and supervision of economic activities of enterprises of religious organizations. The possibility of state interference in the activities of religious organizations is always painful and undesirable for the representatives of such organizations, attracts increased attention from human rights defenders and the international community. The economic activity of the enterprises of religious organizations should be under constant control and supervision by the state as well as the economic activity of any participant in economic relations, as religious organizations have the right to carry out a large number of activities, which is a fairly significant layer of social relations, which requires some attention from the state. Given the increased sensitivity of members of religious organizations to the outlined issues of control and supervision, state policy in this area should be structured in such a way as to establish non-discriminatory rules in relation to other participants in economic relations who are not religious organizations and carry out such activities in the same areas, and on the other – to adhere to the constitutional requirement of separation of church and religious organizations from the state. The system of state supervision and control is a rather complex set of relations between subjects and objects of control in all spheres of public life and sectors of the economy. The current system of such supervision and control needs some adjustment, and legislation that provides the legal basis for the functioning of religious organizations needs some adjustment. One of the ways to partially solve the existing problems is to update the legislation in the field of regulating the activities of enterprises of religious organizations. Amendments to the Law of Ukraine "On Freedom of Conscience and Religious Organizations" have been proposed and substantiated. At the current socio-economic stage of development of society, these tasks become especially relevant and the need to maintain a balance between public and private interests.

Key words: economic activity, religious organization, state control, updating legislation.

Постановка проблеми. Можливість втручання держави (чи то у формі контролю чи нагляду або в інший спосіб) в діяльність релігійних організацій завжди є болючим та небажаним для представників таких організацій, викликає підсилену увагу з боку правозахисників та міжнародної спільноти. Разом з тим, господарська діяльність підприємств релігійних організацій має знаходитися під постійним контролем та наглядом з боку держави як і господарська діяльність будь-якого учасника відносин у сфері господарювання оскільки відповідно до ст. 19 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», ч. 4 ст. 112 Господарського кодексу України релігійні організації мають право засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, необхідні для забезпечення діяльності цих організацій, що складає доволі суттєвий пласт суспільних відносин, який потребує певної уваги з боку держави. З урахуванням підвищеної чутливості членів релігійних організацій до окреслених питань контролю та нагляду політика держави в цій сфері повинна вибудовуватися таким чином, щоб з одного боку встановлювати недискримінаційні правила по відношенню до інших учасників відносин у сфері господарювання, які не є релігійними організаціями та здійснюють таку діяльність в тих самих галузях, а з іншого – дотримуватися конституційного припису відокремленості церкви і релігійних організацій від держави. Тим більше, останніми часами питання взаємодії, співіснування держави та релігійних організацій переходять у політичну площину, що надає визначеній проблематиці додаткового підґрунтя. З урахуванням викладеного, обраний напрямок дослідження підтверджує свою актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державного контролю та нагляду за господарською діяльністю суб'єктів господарювання завжди перебувають в колі наукових та практичних інтересів, оскільки з одного боку на терезах присутній легко пояснюваний приватний інтерес мінімізації такого контролю та нагляду, а з іншого – публічний інтерес, який вимагає від такого суб'єкта дотримуватися встановлених правил та вимог чинного законодавства, виконувати прийняті на себе зобов'язання соціального та економічного характеру тощо. Саме держава відповідно до ст. 42 Основного Закону реалізовує окремі зі своїх функцій шляхом контролю за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт.

В цілому виокремлені питання контролю та нагляду за господарською діяльністю знайшли своє відображення в дослідженнях наступних авторів: О. Косенко [1], В. Сергійчука [2], С. Серова [3], В. Добровольської [4] та багатьох інших. Дослідники розглядають і обґрунтовують різні

аспекти здійснення контролю та нагляду за господарською діяльністю учасників господарських відносин, досліджують приватний та публічний інтерес, які постають в цих питаннях. Щодо дослідження питань контролю за господарською діяльністю релігійних організацій, то тут слід виділити праці В. Луценко [5], О. Мельничук [6, 7], О. Мелехова [8], І. Рябко [9], В. Бурмістрової, Ю. Решетнікова [10, 11], та інших. Проте у вказаних дослідженнях розглядалися лише окремі питання щодо визначеної проблематики. Більш того, вони знаходяться в площині філософських, політичних, державно-управлінських досліджень і ледве торкаються питань контролю та нагляду за господарською діяльністю релігійних організацій. Отже, на сьогодні відсутні комплексні дослідження, що в цілому характеризують питання контролю та нагляду специфічних суб'єктів, що здійснюють господарську діяльність. У даній статті буде винесене авторське бачення проблематики, яку обрано як напрямок дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні актуальних питань, що виникають при державному контролі та нагляді за господарською діяльністю підприємств релігійних організацій з наданням окремих авторських пропозицій стосовно змістовності даного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система державного нагляду та контролю становить собою доволі складний комплекс відносин між суб'єктами та об'єктами контролю у всіх сферах суспільного життя та галузях економіки. З метою досягнення визначених завдань контролю держава забезпечує діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня безпеки для населення, навколишнього природного середовища [12]. Як вже було зазначено, для досягнення забезпечення інтересів суспільства спеціально уповноважені органи здійснюють певну діяльність у визначених межах повноважень. Разом з тим, наявна на сьогодні система такого нагляду та контролю потребує певного корегування, а також окремого корегування потребує законодавство, що забезпечує правові підстави функціонування релігійних організацій.

На підтвердження визначеної вище тези свідчить Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2017 р. № 1020-р Про схвалення Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю). Згідно з цим розпорядженням серед

проблем, які слід розв'язати визначено неоптимізований обсяг контрольно-наглядових функцій органів державного нагляду (контролю) із здійснення заходів державного нагляду (контролю) певних видів господарської діяльності, що призводить до дублювання повноважень таких органів та подвійного навантаження на суб'єктів господарювання; спрямованість діяльності органів державного нагляду (контролю) на виявлення порушень та застосування санкцій, а не на запобігання правопорушенням; неузгодженість норм законодавчих актів щодо здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності з положеннями Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»; відсутність системи проведення оцінки ефективності державного нагляду (контролю); відсутність ефективного механізму притягнення до відповідальності посадових (службових) осіб, уповноважених на здійснення державного нагляду (контролю), та компенсації суб'єктам господарювання шкоди, завданої внаслідок неправомірних та/або протиправних дій таких осіб; відсутність єдиного підходу щодо вжиття заходів реагування на правопорушення, які встановлені за результатами проведених заходів державного нагляду (контролю), і невизначеність критеріїв вжиття заходів реагування за адміністративним рішенням органу державного нагляду (контролю) та обставин, за яких заходи реагування повинні вживатися виключно за рішенням суду на підставі звернення органу, повноваження якого встановлено законом [13].

Погоджуючись з наведеними напрямками розв'язання проблем слід ще раз додати, про необхідність постійного удосконалення наявної нормативно-правової бази. Релігійні організації засновуючи для виконання своїх статутних завдань видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади (приtulки, інтернати, лікарні тощо), які мають право юридичної особи можуть підпадати під державний контроль та нагляд. В той самий час, характеризуючи релігійні організації як об'єкти контролю слід звернутися до відповідного профільного законодавства, яке на нашу думку потребує певної оптимізації та корегування.

Основним нормативно-правовим актом в цій сфері є Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». Звертаючись до змісту ст. 7 Закону релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій [14].

Постає питання, чому законодавцем визначено саме такий перелік релігійних організацій, чому

не згадано, наприклад, ієшуви, мін'яни, синагоги, мечеті, муфтїяти та ін. Звісно, окремі з них є лише місцем або умовою проведення релігійних обрядів, проте не віднесення їх до визначеного числа релігійних організацій є певним обмеженням з боку законодавця, адже за такою його логікою монастирі, духовні навчальні заклади також не мають бути окремими релігійними організаціями, а лише бути їх складовою. Тим більше, що в ч. 3 ст. 7 Закону зазначається, що на інші організації, утворені за релігійною ознакою, дія цього Закону не поширюється.

На нашу думку, таке застереження є не тільки обмеженням, а ще й не відповідає назві та духу Закону, а саме: «свободу совісті та релігійні організації». З урахуванням викладеного вбачається, що ч.3 ст. 7 Закону слід виключити, а ч.2. ст. 7 Закону викласти у наступній редакції: «релігійними організаціями в Україні є будь-які релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, інші види організацій не заборонені чинним законодавством, утворені з метою задоволення релігійних потреб громадян, об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями)».

Окремо в контексті державного контролю та нагляду за господарською діяльністю підприємств релігійних організацій слід зупинитися на положенні ст. 1 Закону про визначення обов'язків релігійних організацій перед державою і суспільством. З аналізу положень Закону вбачається загальне формулювання щодо того, що релігійна організація зобов'язана додержувати вимог чинного законодавства і правопорядку (ст. 5 Закону).

Разом з тим, з положень ст. 1 Закону випливає і визначення обов'язків держави щодо релігійних організацій. Ці обов'язки містяться у ст. 5 Закону і полягають у тому, що держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світлоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству [14].

Відповідно до звіту Державного департаменту США Офісу міжнародної релігійної свободи Про свободу віросповідання в Україні спостерігається невиконання державою окремих зобов'язань щодо релігійних організацій. За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН), більшість релігійних груп, визнаних згідно з українським законодавством, так і не змогли перереєструватися через суворі юридичні вимоги згідно з російським законодавством, які

перешкоджають або утруднюють перереєстрацію численних релігійних громад [15].

Як слідує зі звіту, в першу чергу, мова йде про непідконтрольні території в Автономній республіці Крим, частинах Донецької та Луганської областей. Зазначається, що найбільше потерпають від невиконання Україною своїх зобов'язань по відношенню до релігійних організацій активісти свободи віросповідання, православної церкви України, мусульмани, протестантські церкви та Свідки Єгови. Звісно, що такий стан речей викликаний низкою факторів зовнішнього та внутрішнього характеру і Україна не виконує свої обов'язки не лише по відношенню до окремих релігійних організацій, а взагалі не контролює згадані території.

Відзначається, що країна бере участь у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (МПГПП) та починаючи з 2015 року, влада застосовує право на частковий відступ від своїх зобов'язань у рамках МПГПП стосовно частин Донецької та Луганської областей, які перебувають під контролем очолюваних Росією сил, включаючи положення МПГПП щодо свободи релігії [15].

Разом з тим, проблеми щодо виконання державою своїх функцій в сфері релігії існують не лише на непідконтрольних територіях. Відзначаючи гарний стан пошанування свободи релігії з боку влади в політико-правовій базі наголошується на неефективному розслідуванні злочинів на ґрунті ненависті, скоєних в Україні проти Свідків Єгови; напруженні між ПЦУ та УПЦ МП, які змагаються за послідовників і парафії; окремих претензіях представників єврейської громади; заявах мусульманських громад щодо «упередженого й ксенофобського ставлення» до мусульман; малі релігійні групи стверджують, що місцеві органи влади продовжували дискримінувати їх у питаннях виділення землі для зведення релігійних споруд у Сумській, Миколаївській Тернопільській областях та місті Києві. Римо-католики, вірні ПЦУ, УГКЦ, іудеї та мусульмани продовжували повідомляти про випадки дискримінації [15].

Отже, у державі є широкий перелік проблем у дотриманні задекларованих зобов'язань щодо захисту прав і законних інтересів релігійних організацій. Разом з тим, беручи до уваги наявні проблеми в цій сфері, держава має контролювати та наглядати за діяльністю підприємств релігійних організацій без будь-якої істотної диференціації у порівнянні з іншими видами організацій. В розумінні податкового законодавства, віднесення релігійних організацій до неприбуткових є умовним і це підтверджується наступним.

За думкою деяких авторів, релігійні організації є некомерційними суб'єктами господарювання, оскільки головною метою їх діяльності не є отримання прибутків [16, с. 22]. Але ми не можемо погодитися з таким твердженням.

Стаття 133.4.3 Податкового кодексу України чітко передбачає випадки, коли релігійні організації виключаються контролюючим органом з Реєстру неприбуткових установ та організацій та вважаються платником податку на прибуток.

В той самий час, у практиці контролю та нагляду за діяльністю підприємств релігійних організацій завжди в пріоритеті мають стояти визначені законом завдання подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви та гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі і гуманізму, громадянської злагоди і співробітництва людей незалежно від їх світогляду чи віровизнання. На сучасному соціально-економічному етапі розвитку суспільства ці завдання набувають особливої актуальності та дотримання певного балансу між публічними та приватними інтересами. Держава має вибудувати свої відносини із вказаними суб'єктами з урахуванням прийнятих на себе окреслених зобов'язань, тоді як такі суб'єкти повинні здійснювати власну діяльність без мети мінімізації податкових платежів чи в інший спосіб всупереч встановленим у державі правилам.

Висновки. Враховуючи отримані результати дослідження можна зробити наступні висновки. Наявна на сьогодні система державного нагляду та контролю потребує певного корегування, а також окремого корегування потребує законодавство, що забезпечує правові підстави функціонування релігійних організацій. У державі існує велика кількість порушень прийнятих на себе зобов'язань щодо релігійних організацій як на непідконтрольних територіях так і всередині країни, викликаних зовнішніми та внутрішніми чинниками. Один із шляхів часткового вирішення наявної проблематики є оновлення законодавства в сфері регламентування діяльності підприємств релігійних організацій. Пропонується виключити ч.3 ст. 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», а ч. 2. ст. 7 Закону викласти у наступній редакції: «релігійними організаціями в Україні є будь-які релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, інші види організацій не заборонені чинним законодавством, утворені з метою задоволення релігійних потреб громадян, об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями)».

У практиці контролю та нагляду за діяльністю підприємств релігійних організацій завжди в пріоритеті мають стояти визначені законом завдання. На сучасному соціально-економічному етапі розвитку суспільства ці завдання набувають особливої актуальності та необхідності дотримання певного балансу між публічними та приватними

інтересами. Шляхи пошуку такого балансу потребують проведення подальших наукових розробок в цьому напрямі.

Література

1. Косенко О. Правові аспекти здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. / О. Косенко // офіційний веб-сайт Міністерства Юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_24659
2. Сергійчук В. В. Порядок здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності / В. В. Сергійчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Том 2, Вип. 5. С. 27-33.
3. Добровольська В.В. Поняття та ознаки державного контролю у сфері господарювання. *Право і суспільство* № 1, 2020. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/1_2020/part_1/30.pdf
4. Серов С. Л. Нагляд і контроль в сфері господарської діяльності як засіб реалізації публічного інтересу. *LEX PORTUS* № 1 (15)'2019. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12458/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B2%20%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D0%BB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. Луценко В. В. Формування та реалізація державної політики у сфері релігії в умовах європейської інтеграції України : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2019. 20 с.
6. Мельничук О.П. Теоретико-правовий аналіз діяльності релігійних організацій в демократичній державі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2016. 206 с.
7. Мельничук О.П. Відокремлення держави та релігійних організацій в сучасних умовах державо-
- творення: правова природа, зміст та види. *Актуальні питання юриспруденції. Правова позиція*. 2020. № 2 (27). С. 178-182.
8. Мелехова О.С. Європейські моделі державно-церковних відносин та їх адаптації в Україні : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.11. Київ, 2019. 210 с.
9. Рябко І.В. Механізми взаємодії держави та церкви в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механ. держ. упр.» Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2009. 20 с.
10. Бурмістрова В.А. Концептуальні засади розвитку публічного адміністрування в системі державно-церковних відносин. : дис. канд. наук з держ. упр: за спеціальністю 25.00.01 «Теорія та історія держ. упр.». Національна академія державного управління при Президенті України, Київ, 2021. 2013 с.
11. Бурмістрова В.А., Решетніков Ю.Є. Політика держави у відповідь на релігійно-конфесійне структурування українського суспільства Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти: монографія / за заг. ред. В.П. Трощинського. Київ : НАДУ, 2018. С. 200–235.
12. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Закон України від 05.04.2007 № 877-V // Відомості Верховної Ради України, 2007. № 29. Ст.389.
13. Про схвалення Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю) : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2017 р. № 1020-р. Урядовий кур'єр. 13.02.2018. № 30.
14. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 25. Ст. 283.
15. Звіт Державного департаменту США Офісу міжнародної релігійної свободи Про свободу віросповідання в світі за 2020 рік: Україна. URL: <https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/2020-IRFR-Ukr.pdf>